

„Pozdraven buď, kníže náš...” aneb o minulosti a přítomnosti svatováclavské látky v hudbě

VIKTOR VELEK¹

Mé zkušenosti ukazují, že veřejnost považuje svatováclavskou hudební tradici za mrtvou relikvii, kterou je vhodné z piety jednou za rok oprášit uvedením některé z nejznámějších svatováclavských skladeb či tématickým pořadem v České televizi či rozhlasu. Anketou mezi učiteli na hudebních školách, hráči v orchestrech či sborovými zpěváky bychom se většinou dočkali odpovědi, že znají „nějakou tu meditaci na chorál“ od Josefa Suka a „tu varhanní věc“ od Vítězslava Nováka. Ani obor nejpovolnější – hudební věda – se zatím nezmohla na více, než na úzce specializované studie k vybraným svatováclavským problémům. Reputaci naší hudební scény zachraňuje festival Svatováclavské slavnosti, jehož program bývá zčásti věnován svatováclavským skladbám. Položme si otázku, proč bychom se o hudební tradici svatováclavskou měli vlastně zajímat? V čem spočívá její význam pro český národ, pro českou a evropskou kulturu, pro formování a vnitřní společensko-historický vývoj křesťanství na našem území?

Na tomto místě neodpovím přímo. Na dalších stránkách nabídnu čtenáři řadu chronologicky řazených příkladů, na jejichž základě si bude moci utvořit vlastní názor a v závěru ho případně konfrontovat s mými poznatky a tezemi. Především zároveň, že můj pohled na tradici se opírá jak o fakta, tak o zprávy, které vygenerovala existence svatováclavského kultu, přičemž slovo kult chápu jako synonymum pro úctu a tradici.

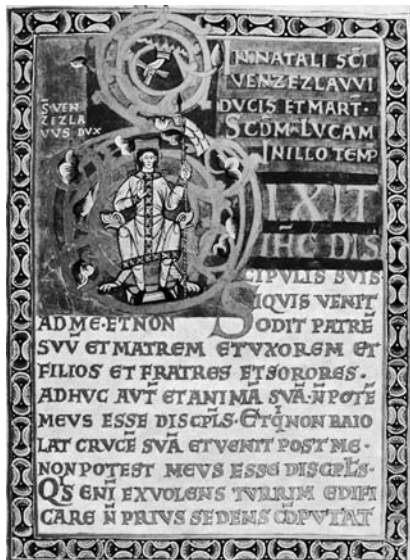
Samotná fakta – kdy kdo co svatováclavského vytvořil či interpretoval – nevyprávějí o tradici chápané jako celo-

¹ Mgr. Viktor Velek (*1977), muzikolog na Ústavu hudební vědy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity a Institut für Musikwissenschaft Universität Wien, v současnosti dokončuje disertaci pokrývající vývoj hudební tradice svatováclavské od jejích počátků až do roku 1848. Autor děkuje Tomáši Slavickému a Pavlu Svobodovi za cenné připomínky a rady, jež se promítly do konečné podoby textu.

společenský jev s přesahy k divadlu, literatuře a výtvarnému umění všechno. Tradici utváří i měnící se pohled našich předků na tradici samotnou a na roli sv. Václava a jeho kultu v životě národa, státu, společnosti.

Vzhledem k množství svatováclavských hudebních památek se bohužel ve většině případů budeme muset spokojit s jejich názvem či jmény jejich autorů.

Sv. Václav v iniciále D Kodexu vyšehradského (1086)

KDE A KDY SE TRADICE ZAČALA UTVÁŘET
Svatováclavská úcta je vlastně synonymem pro „druhý život“ světců. Začala se utvářet velmi brzy po jeho smrti a v obecné rovině se nevymyká kultu ostatních evropských panovníků – světců. Sv. Václav navíc patří mezi mučedníky, což symbolický rozměr kultu ještě umocnilo. Aura mučednictví jeho osoby, která je z pohledu historika více mytologická a symbolická než reálná, měla větší váhu, než činy pro historiky reálnějších knížat Spytihněva a Bořivoje včetně jejich zásluh o šíření křesťanství. Pověst o zbožnosti knížete pronikala i za hranice státu a výrazně tak měnila obraz barbarských Čech v očích západních zemí. Původ svatováclavské úcty je s největší pravděpodobností domácího původu, paralelní vývoj úcty v okruhu Václavových příznivců na východě i západě lze prameny doložit jen částečně, hudba je v těchto pramenech zastoupena pouze minimálně. Svatováclavská úcta se již v 10. století šířila do Bavorska a Kyjevské Rusi, velmi rychle i do Bulharska a díky dynastické politice Přemyslovců i do Polska. Sv. Václav byl už od počátku svého „druhého života“ nejen předmětem církevního kultu, ale také politickým tématem. Dokládá to např. v literatuře hodně zmiňované obléhání slavníkovského hradu Libice v roce 995. Přemyslovci a Vršovci nevyhověli požadavku obléhaných

Nejstarší notovaný zápis písně *Svatý Václav* z roku 1473 (Národní muzeum)

Slavníkovců, aby jim bylo umožněno slavit 28. 9. 995 svátek Sv. Václava. Z této zdánlivě pro hudbu neužitečné informace však můžeme vyvodit existenci liturgické oslavy světova svátku, i když o její podobě nic bližšího nevíme. Aktuálnost druhého – politického – rozměru tradice se projevila nedávno, když parlament projednával status svátku sv. Václava.

Prvním významným tvůrcem svatováclavského kultu patřil koncem 10. století biskup sv. Vojtěch (okolo 957 – 997), paradoxně příslušník rodu Slavníkovců, i když žil jen o něco málo později než Sv. Václav. Bylo mu připisováno autorství duchovní písně *Hospodine, pomiluj mne!*, která je starší než svatováclavský chorál a která se také často označuje jako píseň vojtěšská, píseň sv. Vojtěcha apod. Stará polská tradice mu připisuje i autorství písně *Bogurodzica*.

V obecném povědomí platí za nejstarší svatováclavskou hudební památku tzv. svatováclavský chorál čili píseň *Svatý Václav, vévodo české země*. Jeho význam pro dějiny národa přirozeně zastínil nejen četný středověký liturgický repertoár latinský a český, ale i staroslověnské památky – nemám na mysli jen v literatuře často uváděné staroslověnské svatováclavské legendy, jejichž části mohly být teoreticky přednášeny po způsobu žalmů. Za hlavní a hlavně za nejstarší památku však považuji *Kánon ke cti Sv. Václava* z 11. století, součást „služby“ ke cti Sv. Václava, která je ve východní církvi obdobou západního „officia“². Nelze vyloučit, že svatováclavská úcta v Rusku měla souvislost s tamním panovníckým dvorem – pátému synovi dal kníže Jaroslav Moudrý jméno Václav. Sv. Václav byl brzy zařazen mezi ruské prvomu-

2 V byzantsko-slovanském obřadu se slovem kánon označovala nejrozsáhlejší a nejvýznamnější část tzv. služby, jejímž smyslem bylo oslavit významné dny nebo činy svatých. Obsahové kánony vycházely z legendy k danému svatému. Jednotlivým částem byly přiřazeny konkrétní melodické módy, značně variabilní byla struktura doplňována o další drobnější písňové formy.

čedníky a postaven tak po bok svatého Vladimíra a svatých Borise a Gleba. *Kánonu* dosud věnovali pozornost především historici a slavisté³ a na základě jejich poznatků by bylo možno rekonstruovat i jeho hudební podobu, protože text je doplněn o poznámky, dle kterých mody se mají jeho jednotlivé části zpívat. Ohledně doby a místa vzniku existuje mnoho hypotéz, které se však přímo nepopírají. Nejpřehledněji je publikoval Emil Pražák, za přečtení stojí i názory Vladimíra Gruzína⁴. Z hudebních skladatelů měl o staroslověnské svatováclavské památky patrně největší zájem Adolf Cmíral. V roce 1939 zařadil do své sbírky *Tři staročeské modlitby k Sv. Václavu* také zhudebnění závěru tzv. *První staroslověnské legendy* z 10. století.

Zápis písně *Svatý Václav* z poslední čtvrtiny 15. století (SVK Olomouc)

OD PŘEMYSLOVSKÉ ORLICE K HUSITSKÉMU KALICHU

Středověký svatováclavský liturgický repertoár je roztroušen v různých liturgických knihách, za jejich nejucelenější, přestože již ne nejnovější, přehled stále slouží monumentální spis *Hudební prvky svatováclavské Dobroslava Orla*⁵.

3 Rogov, A. I. – Bláhová, E. – Konzal, V.: *Staroslověnské legendy českého původu. Nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských vztahů*. Praha 1976

4 Pražák, Emil: *K otázce původu a geneze slovanského václavského kánonu*. In: *Listy filologické*, 1972, s. 215-220

Gruzín, Vladimír: *Slovanský Svatý Václav*. Praha 1929, s. 100 - 104, 126 - 133

5 Orel, Dobroslav: *Hudební prvky svatováclavské*. In: *Svatováclavský sborník II/3*. Praha 1937. Od roku 1937 tato fenomenální práce čeká na upřesnění, doplnění a revizi vůbec, v tomto směru je třeba s rezervou brát i příspěvky Karla Konráda a Zdeňka Nejedlého k tematice staročeských chorálů. Nové poznatky k nejstaršímu období tradice může přinést nepodaná disertace brněnského muzikologa Františka Pokorného z roku 1948, avšak ta je zatím v soukro-

Jak charakterizovat bezesporu nejvýznamnější svatováclavskou hudební památku – píseň *Svatý Václave*?⁶ Odráží gregorianiku, má mnoho společných prvků se staroslověnskou písní *Hospodine, pomiluj ny!* a zároveň je ve vývoji naší hudby něčím zcela novým. K této písni nelze sice napsat nic převratně nového, lze však uvést na pravou míru řadu nepřesností. Zažitým omylem je považovat za nejstarší českou píseň *Hospodine, pomiluj ny!*, ta je však ještě staroslověnská. Češtinu jako jazyk básnického projevu užívá právě až píseň *Svatý Václave*. Odráží tendenci přetvořit si importovanou hudbu latinského ritu českému prostředí, v němž v době vzniku písně byla ještě živá tradice zpěvu v národním jazyce (přesněji v jazyce podobném mateřštině). Pomocná označení jako „duchovní píseň“, „lidová duchovní píseň“, „chorál“ jsou daleko pozdějšího data. Slovo chorál se pro tuto píseň začalo užívat až v 19. století, jehož duchu se označení „píseň“ zdálo asi příliš obyčejné, a proto bylo nahrazeno důstojnějším a reprezentativnějším ekvivalentem.

V otázce, zda svatováclavská melodie vychází z melodie sekvence (správné funkční označení je antifona, jak na to upozornil již Q. M. Dreves) *Media vita in morte sumus* Notkera Balbula (840 – 912) se hudební vědci a historici rozdělili na dva tábory⁷.

Ohledně doby vzniku se většina odborníků napříč vědeckými obory shoduje na konci 13. století, kdy s návratem Václava II. došlo ke stabilizaci a rozkvětu země po předešlé braniborské správě. Realnost této datace dokládá i první zápis tří slok písně a krátký komentář v Kronice české (1368) Beneše Krabice z Weitmile, pražského kanovníka a ředitele stavby chrámu Sv. Víta. Takto určená datace přímo volala po tom, aby byl nalezen i autor. Za kandidáty přicházejí v úvahu Jan Očko z Vlašimi, Arnošt z Pardubic a Tobiáš z Bechyně – avšak ani jednoho z těchto nejvyšších církevních hodnostářů Beneš neuvádí, což jejich možné autorství zpochybňuje. Balbinova teze o autorství arcibiskupa Arnošta z Pardubic se přenesla i do sféry výtvarného umění – náčrtek obrazu Karla Javůrka (1815 – 1909) se jmenuje *Arcibiskup Arnošt z Pardubic komponuje píseň k sv. Václavu* a zachycuje arcibiskupa hrajícího na varhany s pohledem upřeným vzhůru na zjevujícího se

sv. Václava⁸. Autora se však přesvědčivě odhalit nepodařilo, urputná snaha jen svedla mnohé jinak seriózní badatele na vratkou půdu legend.

Poslední věta z Benešova zápisu (v českém překladu „A má se zpívat třikrát.“) představuje určitou hádanku. J. Jaroš byl toho názoru, že blok tří slok se po prvním odpívání zazpíval ještě dvakrát. Z. Nejedlý se přiklonil k verzi, že tato interpretační poznámka se vztahuje pouze na zvolání *Kyrie Eleison*. Beneš nám svou poznámkou o „písni v lidové řeči“ zanechal ještě jednu hádanku. F. Kunetka z ní

Neustávající obliba písně vedla k tomu, že se během staletí vytvořilo několik desítek různých podob melodie i textu, který se z původní první sloky (či snad prvních tří slok) rozrostl až na třináct. Doposud nebyl sestaven komplexní soupis všech textových variant, nejdále v tomto směru došli Dobroslov Orel, Karel Cikrle, Antonín Škarka, Roman Jakobson, Josef Hrabák, Jan Lehár. Melodickým variantám se podrobně věnoval zejména Karel Cikrle⁹. Jejich znalost je mimo jiné užitečná při analýzách skladeb, které některou z nich citují.

První písňová sbírka s ryze svatováclavským repertoárem z roku 1717

například vyvodil hypotézu, že náš český text mohl mít svého předchůdce v latinské verzi. Podobně odvážně koncipovaných hypotéz lze však vytvářet desítky a výrazně dále nás neposunou, právě tak jako úvahy o příbuznosti s „*Media vita in morte sumus*“.

8 Popis a reprodukce v Časopise pro katolické duchovenstvo, 1928, s. 925, 926

Skupině nenotovaných zápisů vévodí zmíněný úryvek z Benešovy kroniky a zápis v tzv. *Milčovských modlitbách*. V rozhodnutí pražské synody z 15. 6. 1406, která zařazuje píseň mezi 4 povolené zpívat při liturgii v národním jazyce, se v názvu objevuje poprvé spojení „svatý náš Václav“. Z řady dalších textových pramenů vyjímám tzv. *Sborník litoměřický*

9 Cikrle, Karel: *Nejstarší české lidové duchovní písně: k melodickému vývoji Hospodine, pomiluj ny a Svatý Václave*. Disertační práce, FF MU, Brno 1968

mém držení.

6 Synonymní názvy: svatováclavský chorál, Píseň k Sv. Václavu, Píseň svatováclavská, Historická píseň o Sv. Václavu

7 Objektivně lze konstatovat, že obě písně mají obsahovou příbuznost a podobný chorální ráz melodie, je dokonce možné, že autor písně *Svatý Václave* tuto sekvenci znal (zapsána je např. v rituále z roku 1294, který financoval biskup Tobiáš z Bechyně). Ovšem takto „příbuzných“ bychom ovšem našli desítky.

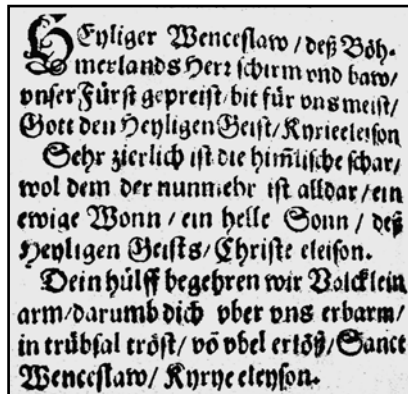
Píseň Svatý Václavě v kancionálu Jana Paminondase Horského „Pisničky křesťanské...“ z roku 1596

roudnického písaře (ca 1480) – najdeme v něm 9 slok. Zápis 13 slok nacházíme v rukopisné sbírce *Písňe duchovní katolické* (XVII. – XVIII. století)¹⁰. Opravdovou kuriozitou je zápis ve sbírce *Výborné horlivé písňe k slávě Boha svého*¹¹, v poslední sloce neznámý autor nechává v invokaci prosit více jak šedesát světců a světic! Po stránce melodické lze nápěvy rozdělit do několika skupin. Nejstarší, chorální notací opatřený zápis nacházíme v latinském katolickém graduále – podává nám zprávu o tom, že chorál byl zpíván v roce 1473¹². Druhý o málo mladší zápis ve Sborníku Univerzitní knihovny v Olomouci č. 416 (nebo M I 406) je již v bílé menzurální notaci, v chorálním zápise v „chrudimském graduálu“ (1530 – 1545) se prvky menzurální notace objevují až v závěru. Na spojení „náš svatý Václav“ narážíme v motetu *Náš milý svatý Václavě* z královehradského *Codexu Specíálník* (1485 – 1500). Málo znám je zápis v prvním českém tištěném katolickém kancionálu *Písňe nové...*, který v roce 1588 vydal z iniciativy jezuitů pražský nakladatel Burián Valda/Walda¹³. Ve sbírce *Pisničky křesťanské...* (1596, Jan Paminondas Horský) se poprvé objevuje zápis s frygickým závěrem chorálu. K známým verzím patří ty, které se nacházejí v nejvýznamnějších barokních kancionálech Šteyera, Boleuckého, Holana Rovenského, Božana, Dlouhovského aj. Díky „Svatojánskému kancionálu“ (1863, 1864) se stala oblíbenou i vzestupná melodická verze tohoto pramenu, která se od té doby obyejně označuje za „novější nápěv“.

Svatováclavská úcta se rozvíjela i po smrti posledního Přemyslovce v roce 1306. Není náhoda, že o písni Svatý Václavě píše ve své kronice právě Beneš – dobu panování Karla IV. můžeme totiž označit za první vrchol svatováclavské úcty. Je pravděpodobné, že sám Karel IV. se považoval za pokračovatele díla sv. Václava¹⁴. Celý český národ (česky i německy mluvící) je chápán jako „čeled sv. Václava“ a sv. Václav jako jeho ochránce. Do pozadí tak ustupuje Václavovo ochranné zeměské šlechtě, jak tomu bylo za vlády Karlova otce Jana. Současně se kult sv. Václava nacionalizuje – kromě toho, že byl patronem zemským, se sv. Václav více a více stává patronem český mluvící části obyvatelstva. Tento trend patrně přešel z prostředí vysoké šlechty i do širšího povědomí. Dalimilova kronika obsahuje několik „písní“ o sv. Václavu, doklad o tom, že by se tyto texty přednášely byt jednoduchým hudebním způsobem nemáme, vyloučit to však nelze. Podobná nejistota platí i pro jiné texty tohoto období, které dávají do souvislosti sv. Václava s protiněmeckými náladami, např. *Zalozpěv nad smrtí Viléma Zajíce z Valdeka* či *Píseň o bohatýrství Viléma Zajíce z Valdeka*. Z hudebního hlediska

Česko-latinský zápis svatováclavského chorálu ze sbírky M. B. Boleuckého „Rosa Boemica sive vita sancti Woytiechi...“ z roku 1668

První německý překlad písni Svatý Václavě v knize „Ehren Krantzlein So Dem Heyligen und Glorwürdigsten Martyrer Wenceslao...“ z roku 1643

se na pevné půdě ocitáme v případě svatováclavského officia arcibiskupa Jana z Jenštejna. Sám arcibiskup se na jeho vytvoření autorsky podílel, domníváme se, že jako autor textů. Jenštejnovy texty zaujaly ve 20. století Adolfa Cmírala, který dvakrát zhudebnil poslední tři sloky 4. hymnu. Z Jenštejnova podnětu se od roku 1381 začal slavit svátek Sv. Václava také v diecési řezenské, bamberké a v české části diecéze míšeňské.

„Slavný chorál „Svatý Václavě, vévodo české země“, byl zpíván při korunovaci českých knížat a králů, stal se válečnou písní českých vojsk, necht již chrabře bránila země proti vetřelcům, nebo když vítězně pronikala do italského území, jak tomu bylo za krále Vladislava, který dobyl Milána, nebo když zlatý král, Přemysl Otakar II., pronikl až k moři Baltickému, kde založil hrad Královec.“¹⁵

Mnohá tvrzení, která reprezentuje uvedený citát, je třeba brát s velkou rezervou. V mnoha ohledech jsou dokonce zcela zavádějící – zpěv chorálu u Milána v roce 1158 nebo při výpravě do Pobaltí v roce 1255 není prameny doložen. K často tradovaným omylům patří tvrzení, že svatováclavský chorál zařadil Karel IV. do korunovační ceremonie českých králů. Ta však obsahuje pouze píseň *Hospodine, pomiluj ny!*, svatováclavský chorál byl při korunovaci zpíván spontánně, nebo doprovázel královskou volbu. Nevysvětleno zůstává, proč zmínku o svatováclavském chorálu nenacházíme v popisu žádného z významných aktů před zápisem v Benešově kronice, např. při založení arcibiskupství či při návratu císařskou korunou ozdobeného Karla do Čech. Zmínky o lidovém zpěvu *Kyrie eleison* lze chápat spíše jako krátké zvolání či synonymum pro zpěv *Hospodine, pomiluj ny!*. Zdá se proto, že statut oficiálního zpěvu měla dlouho právě tato

¹⁰ Národní knihovna ČR, Sign. XVII H 6, s. 59, 60

¹¹ Národní knihovna ČR, Sign. 54 K 10604, s. 23, 24

¹² Národní museum, Sign. XII A 1., fol. 219

¹³ Strahovská knihovna, Sign. FP VI 12 (srv. Ducreux, M. E.: *Hymnologia bohemia* 1588 – 1764. *Cantionnaires tcheques de la contre-reforme*. Disertace, Univeristé de Paris III, 1981)

¹⁴ Svědčí o tom jeho podpora vzdělanosti, církve, diplomacie, skvostná výzdoba svatováclavské kaple, poutě do Staré Boleslavi, Karlem sepsaná legenda *Historia nova de sancto Wenceslao* a kázání na den Sv. Václava, svatováclavská koruna jako symbol věčného odkazu Sv. Václava, obraz Sv. Václava na pečeti univerzity

¹⁵ Paarová, Marie: *Svatý Václav*. Brno 1929, s. 29

píseň, zatímco svatováclavský chorál byl písní zpívanou lidem. Hudební podoba svatováclavského kultu se významné změny dočkala za vlády Karlova syna Václava IV. Dokládá to velmi známý protokol z 15. 6. 1406, v němž pražská synoda připustila zpěv čtyř původních českých duchovních písní při liturgii. Byla to patrně reakce na předchozí rychlý nárůst domácí tvorby nejrůznější kvality a cílem bylo jednak její omezení ve prospěch zachování provozování latinského repertoáru, tak snaha zamezit pronikání triviálních zpěvů do liturgie.

HUSITSTVÍ

Jan Hus považoval Václava za zemského patrona a Kristova vojína, napsal na toto téma i kázání. Nabádal lid k jeho napodobování, nikoliv k uctívání a v Betlémské kapli nechával svatováclavský chorál zpívat. Obraz sv. Václava jako vůdce nejstarší vrstvy českých světců, kteří dle legend přijímali podobojí, se rozvíjí až u Husových pokračovatelů. S tímto pohledem se však identifikovala jen část husitské inteligence a umírněná frakce. V tomto období prodělává významné změny i text svatováclavského chorálu. V období husitství hledali badatelé předlohu pro sloku chorálu *Ty jsi dědic české země...* Měla snad svou inspiraci v dovolání se pomoci Sv. Václava, které nacházíme v manifestu z 3. dubna 1420 vyzývající k obraně před první křížovou výpravou proti husitům?¹⁶ Historik V. Chaloupecký podle ní tuto sloku interpretoval jako výtvar husitů a nepřáteli chápal nepřátele zvenčí. Naopak historik Josef Pekař, který sloku připisoval protihusitské straně, nepřáteli rozuměl vnitřního nepřítele – husity. Tuto tezi zastával i Karel Konrád, bylo to prý i příčinou toho, že utrakvisté a později i Jednota českobratrská na píseň zanevřeli. S jinou tezí o předloze pro sloku přišel F. M. Bartoš – poukázal na možnost, že vznik může souviset s *Traktátem proti králi Jiřímu* katolického administrátora v Plzni Hilaria Litoměřického (1467). Emil Pražák vyslovil domněnku, že nové sloky (Maria Matko..., Ty jsi dědic...) mohou být starší, než jejich první zápis z doby pohusitské. Dokonce nevyloučil období před rokem 1420, neboť mariánský kult hojně pěstovali již poslední Přemyslovci. Pražák vycházel z díla *Vyznání a obrana Táborů* Mikuláše z Pelhřimova (1431), českého spisovatele, nejvyššího duchovního a správce pokladnice města Tábora. Z Mikulášovy řeči vyplývá, že „mariánská“ sloka chorálu byla známa už v roce 1431, tedy dříve než její nejstarší dochovaný zápis z roku 1473. Mikuláš dále kritizuje to, že se lidé s prosbami o utěšení

Sv. Václav na koni – jeden z mnoha dokladů svatováclavské úcty českých Němců. Litografie J. Trentsenského. Vídeň ca 1850

a slitování neobrací přímo a jen na Boha, ale vzývají svaté a uvádí zpěv sloky svatováclavského chorálu s textem sloky začínající slovy Spomoci my tvé žádáme... . Toto je bezesporu důležitá informace – přední husitský ideolog opírá své vývody o svatováclavský chorál! Dle Františka Šmahela byla pátá sloka pravděpodobně zpívána při podpisu kompaktát v Jihlavě 1436 a také v roce 1458 při volbě Jiřího z Poděbrad. Domnívám se, že uvedené příklady dostatečně vyvrací tezi, že „Husitství se k písni Svatý Václav hlásí až v utrakvistickém stádiu.“¹⁷ Přestože husitství s sebou přineslo pochyby o způsobu uctívání svatých, Sv. Václav z tohoto „přehodnocení hodnot“ vyšel na rozdíl od jiných svatých díky svému panovníckému původu, zemskému patronátu a protiněmeckému kontextu ještě relativně dobře. Přesto nebyla na konci

husitských válek jeho pozice prvního patrona tak pevná, jako dříve. Přijatelný byl pro umírněné kališníky, v různé intenzitě ho přijímali Římu věrní, zájem o jeho přímělu však neprojevovali stoupenci radikálního proudu husitství.

Hodnocení svatováclavské úcty za husitství má však své limity – naše poznatky vychází jen z názorů intelektuálů husitských. Domnívám se, že zároveň s vytvořením nových liturgických zvyklostí a nové podoby liturgické hudby nedošlo k cílenému potlačení svatováclavského chorálu, ten jako součást repertoáru starého ustoupil přirozeně novým písním. Tento ústup netrval dlouho – devět slok nacházíme v „Litoměřickém sborníku roudnického písaře“ (husitská/kališnická provenience) z konce 15. století.¹⁸ K uvedeným pramenům je třeba přidat ještě Jistebnický kancionál, v němž se ke svát-

16 V ostatních manifestech husitů se již neobjevuje, patrně proto, aby to zejména radikální táborité zcela vylučující uctívání svatých nechávali jako provokaci.

17 Macek, Petr (ed.): *Slovník české hudební kultury*. Praha 1997, s. 888.

18 Viz <http://cyril.psALTERIUM.cz/nahled.html?t=&id=5389>

Císař Ferdinand III. a arcibiskup Arnošt z Pardubic zpívají píseň *Svatý Václave*. Z knihy Jana Tannera „Heiliger Weeg von Prag nacher Alt-Bunzel...“ z roku 1680

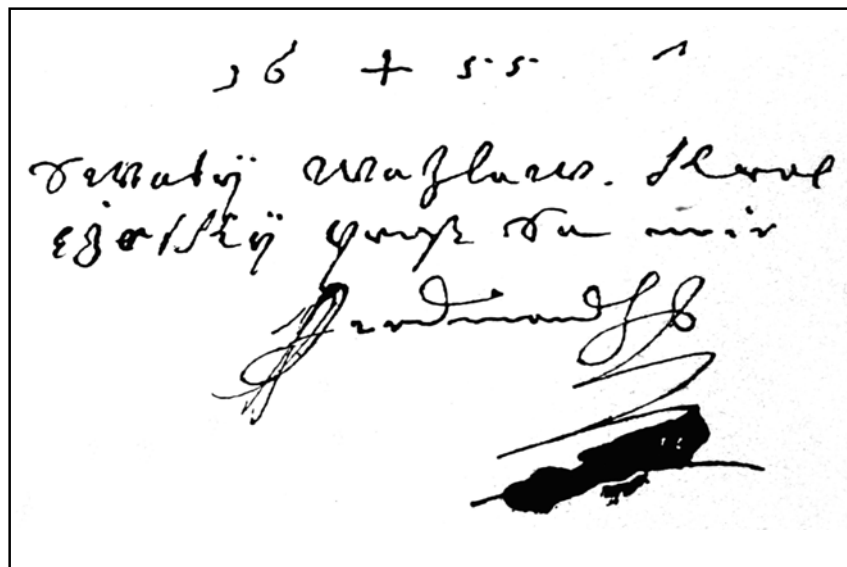
ku Sv. Václava nachází introit *Radujme se všichni v Hospodinu, den slavný slávy...* (Gaudeamus omnes in domino) a sekvence *Zdráv buď otče dobrotivý...* (Salve, pater optime) parafrázující svatováclavský chorál. Bohužel se nedochovaly nápěvy k časovým písním se svatováclavským prvkem (Všichni poslouchajte, chválu Bohu vzdávajte, žalujte na ty Husy a Když Lev zemřel pravý tuhý)¹⁹. Velmi zajímavé informace hudebního rázu do své knihy o Sv. Václavu zařadil historik Václav Novotný²⁰, své poznatky o prolnutí liturgické praxe k oslavě Sv. Václava a Jana Husa však bohužel nekonkretizoval.

Je příznačné, že zpěv svatováclavského chorálu je doložen jak při začátku, tak i na konci období husitských válek. Jeho zpěv husity je doložen před první křižáckou výpravou v roce 1420, v bitvě u Ústí nad Labem 1426 (vítězství husité přičítali Sv. Václavu) a také před rozhodující bitvou u Lipan (30. 5. 1434), patrně na obou zneprátených stranách. Svatováclavský chorál se stal

¹⁹ Zvláštní skupina husitských písní provozovaných mimo kostel. Reagovaly bezprostředně či s odstupem na konkrétní historické události.

²⁰ Novotný, Václav: *Český kníže Václav svatý. Život, památka, úcta*. Praha 1929, s. 65

také jedním ze symbolů aktu konsolidace poměrů v zemi, tj. vyhlášení tzv. kompaktát v Jihlavě – 5. 7. 1436 císař a panstvo odešli do kostela zpívat *Salve* a stranou ustoupivší Čechové zpívali krom jiných božích písní i píseň *Svatý náš Václave*. Historik František

Šmahel²¹ ve společném zpěvu písně viděl náznak toho, „že husité tvoří opět jednu rodinu se všemi dalšími obyvateli království, s panovníkem a s celým západním křesťanstvím.“

²¹ Šmahel, František: *Idea národa v husitských Čechách*. Praha 2000, s. 174, 175

OBDOBÍ DVOJVĚŘÍ

Spíše než mír, bylo uzavřením kompaktát sjednáno spíše jen příměří. Utrkvistická šlechta i církve v něm postupně ztrácela politický vliv a sv. Václav byl v této době jedním z mála témat, která rozštěpený národ spojovala. Utrkvisté měli jeho obraz na pečeti svého vysoké učení, text svatováclavského chorálu se vyskytuje na kališnických pavézách v sousedství husitské písně *Pane Bože, daj svobodu těm, kteří tě milují*. Bohatší oslavy světova svátku můžeme předpokládat jen u části Římu věrných katolíků přes rozpaky vyplývající z faktu, že sv. Václava se dovolávali také utrkvisté, že sv. Václav nedokázal ochránit zemi před husitstvím a že jeho kanonizace nebyla „římská“.

První zprávu o zpěvu svatováclavského chorálu při korunovační ceremonii máme v případě korunovace Albrechta Habsburského českým králem (29. 6. 1438 v Praze biskupem olomouckým). Ze zpráv však není úplně jasné, kdo chorál zpíval a zda byl zpíván před *Te Deum*, nebo zda jím byl zpěv *Te Deum* přerušen. Zpěv chorálu v Jihlavě a při Albrechtově korunovaci lze doplnit o další tři doložené případy. Po zvolení Jiřího z Poděbrad českým králem (2. 3. 1458) jej lid doprovázel svatováclavským chorálem cestou z Týnského chrámu do Králova Dvora. Nevíme, zda svatováclavský chorál zazněl při první české korunovaci Matyáše Korvína (1469, Olomouc), pro druhou (1471, Olomouc) již máme důkazů dostatek. Největší aktivitu ve snaze učinit ze Sv. Václava jednoznačný symbol protihusitské strany mělo patr-

Prosba císaře Ferdinanda III. k Sv. Václavu (1655)

ně olomoucké biskupství. Korvín se ztožnil se „svatováclavským programem“ olomouckého biskupa, svědčí o tom mj. jeho razba svatováclavského haléře. Tento program byl blízký i „králi dvojí-

ho lidu“ Vladislavu Jagellonskému, který v mnohém navázal na svatováclavskou úctu Karla IV. Vladislav měl v roce 1497 v noci před svátkem přenesení ostatků sv. Václava vidinu: svatí Vojtěch, Zikmund a Vít vystoupili ze svých hrobů a u hrobu sv. Václava zpívali svatováclavský chorál. Proto založil Vladislav nadaci zajišťující patnáct choralistů (12 žáků a 3 kněze), kteří měli za úkol denně po matutinu cestou z presbytáře ke svatováclavské kapli svým zpěvem královu vidinu připomínat²². Zpěv chorálu při královské volbě máme doložen až v případě Ferdinanda I. Habsburského (24. 10. 1526).

Z konce 15. století pochází jedna z nejznámějších hudebních památek – moteto *Náš milý svatý Václave*. Tato perla české polyfonie je nejstarším vícehlasým zpracováním svatováclavského chorálu. Současně s tímto motetem vznikají i latinské písně k Sv. Václavovi, které odrážejí vliv humanismu na naši kulturu. K nejznámějším patří *Gaude felix Bohemiae* a *Wenceslao duci claro*.

Politický kontext svatováclavského kultu se změnil s příchodem Habsburků na český trůn. Jejich primárním cílem bylo začlenění zemí Koruny české, které byly v očích Evropy semeníštěm revolty a hereze, do katolického bloku. Významným programovým východiskem rekatolizačního procesu v českých zemích bylo odvolávání se na „starobylou“ českého katolicismu. Panovnícký rod spolu s katolickou církví k „návratu do Evropy“ využil v rámci Pietas

Bohemica spolu s mariánským a později i nepomucenským kultem také svatováclavskou úctu – dokladem toho jsou poutě do Staré Boleslavi, činnost jezuitů. Stěžejním důkazem je však jak užití adjektiva „svatováclavský“ pro širokou škálu jevů (jazyk, bible, nakladatelství, kalendář aj.), tak svatováclavský repertoár kancionálů, svatováclavsky zaměřená literární produkce atd. Vztah jezuitů k sv. Václavu v českých zemích nebyl zcela jednoznačný. Za důvod lze zjednodušeně označit různou národnost členů řádu. Nečeská část měla výhrady k světcům, ke kterému se hlásili i utrakvisté, který mohl probouzet nacionální vášně a který nebyl „řádně, tj. Římem“ kanonizován. Česká část členstva zdůrazňovala význam historického rozměru a potenciál pro obrodu národní identity. Jméno sv. Václava nesl jezuitský seminář v Praze, je známa řada svatováclavských jezuitských školských her a dramát – hned u té první Mikuláše Salia z roku 1567 můžeme předpokládat hudební složku, protože magistrát nabízel k provedení městské trubače. Roku 1614 byla v Olomouci provedena jiná hra (*Mučedník Sv. Václav, patron Čech a Moravy*), o tom, že byla zhudebněna, víme díky zprávě, že při produkci spadlo s hudebníky lešení. Historická věrohodnost obsahu těchto dramát trpěla tím, že čerpaly z nespolehlivé Hájkovy *Kroniky české*. Z té ostatně čerpali i (většinou anonymní) autoři kancionálových písní o Sv. Václavu, ale i autoři životopisných pojednání o sv. Václavu. V jejich spisech se často objevuje zápis textu svatováclavského chorálu nebo i jiné písně, z četných

se sv. Václavem, podle jehož příkladu si někteří Habsburkové osvojili i češtinu. Obraz Ferdinanda I. jako pokračovatele sv. Václava v boji proti nevěřícím (Turci) nacházíme v pětihlasém motetu *Haud aliter pugnans* významného představitele nizozemské vokální polyfonie Adriana Willaerta²³. Moteto bylo pravděpodobně objednáno k Ferdinandově české korunovaci (1526), nelze vyloučit ani oslavu Ferdinandova vítězství nad Turky u Vídně (1529), ani skrytý boj mezi Ferdinandem a jeho bratrem Karlem V. Do období vlády Rudolfa II. připadá vznik pětihlasého moteta *Præses Miles Wenceslaus*. Jak ve Willaertově motetu, tak v *Hymnu de Sancto Wenceslao* (ca 1580)²⁴ nacházíme materiál nešporního hymnu *Dies venit victoriae*. Franz Sales (ca 1545-1599) je po A. Willaertovi druhým skladatelem ve službách Habsburků, který se zapsal vlastní skladbou do hudební tradice svatováclavské. Jeho v Praze vydaná polyfonní skladba (1598, nakladatel Jiří Nigrin) *Oratio ad S. S. B. V. Mariam, Wenceslaum, Adalbertum ... sex vocum composita* je však známa pouze zprostředkovaně²⁵. Díky Beckovskému a jemu podobným kronikářům je nám známo, že Ferdinand III., jehož podobu propůjčoval Karel Škréta svým obrazům sv. Václava, s oblibou zpíval svatováclavský chorál ve svatovítském chrámu a aktivnímu zpěvu nabádal i vlažné místní Čechy.

Dosud zmíněná moteta nám dovolují nahlédnout do repertoáru literátských bratrstev, která byla jejich přirozenými interprety. Literáti často nechávali zobrazovat Sv. Václava ve svých kancionálech a zpodobovat ho jako oltářní sochy. Bylo by mylné považovat repertoár barokních kancionálů za jednoduché kostelní písně pro venkovský lid, např. svatováclavské písně Michnovy vykazují značný stupeň artificiality. V desítkách kancionálů se skrývá dle mých zjištění přibližně 60 písní se svatováclavskou tematikou, další písně podobného charakteru vznikly hlavně v souvislosti s miléníem v roce 1929. Až na několik málo výjimek se jedná o katolické kancionály, k nekatolickým pramenům patří např. kancionál *Písně chval božských Slezana Tobiaše Závorky Lipenského* vydaný pro moravské luterány v roce 1602 – v něm zapsaná píseň počínající slovy *Den pama-*

Součástí korunovace Albrechta II. českým králem byl i zpěv písně *Svatý Václave* (1438). Reprodukce obrazu Karla Svobody

²² Na legendu i praxi se odvolává název a předmluva kancionálu *Capella Regia Musicalis* (Kaple královská zpěvní a muzikální v řeči a v jazyku česko svato-václavském...) Václava Karla Holana Rovenského z roku 1694.

autorů jmenujme např. Jana Tannera, Jiljiho od sv. Jana Křtitele, Abrahama A S. Clara, Paula Krügera. Tyto spisy jsou významné také tím, že uvádějí německé překlady svatováclavského chorálu.

Sami panovníci se snažili po vzoru Karla IV. dokázat svou rodovou spřízněnost

²³ Willaert nebyl prvním skladatelem v Benátkách, který zkomponoval skladbu oslavující českého krále – v roce 1502 přivítal Ludvíka Jagellonského zvláštní skladbou skladatel Pietro de Fossis.

²⁴ CD *Mirabile Mysterium: Sacred music in Rudolfin Prague*. Supraphon 1996

Horyna, Martin (ed.): *22 vícehlasých hymnů z rukopisů Kaplanské knihovny v Českém Krumlově č. 9 1540 – 1600*. České Budějovice 2000

²⁵ Trolde, Emilián: *Svatý Václav v hudbě*. In: Cyril, 8/1928, s. 58

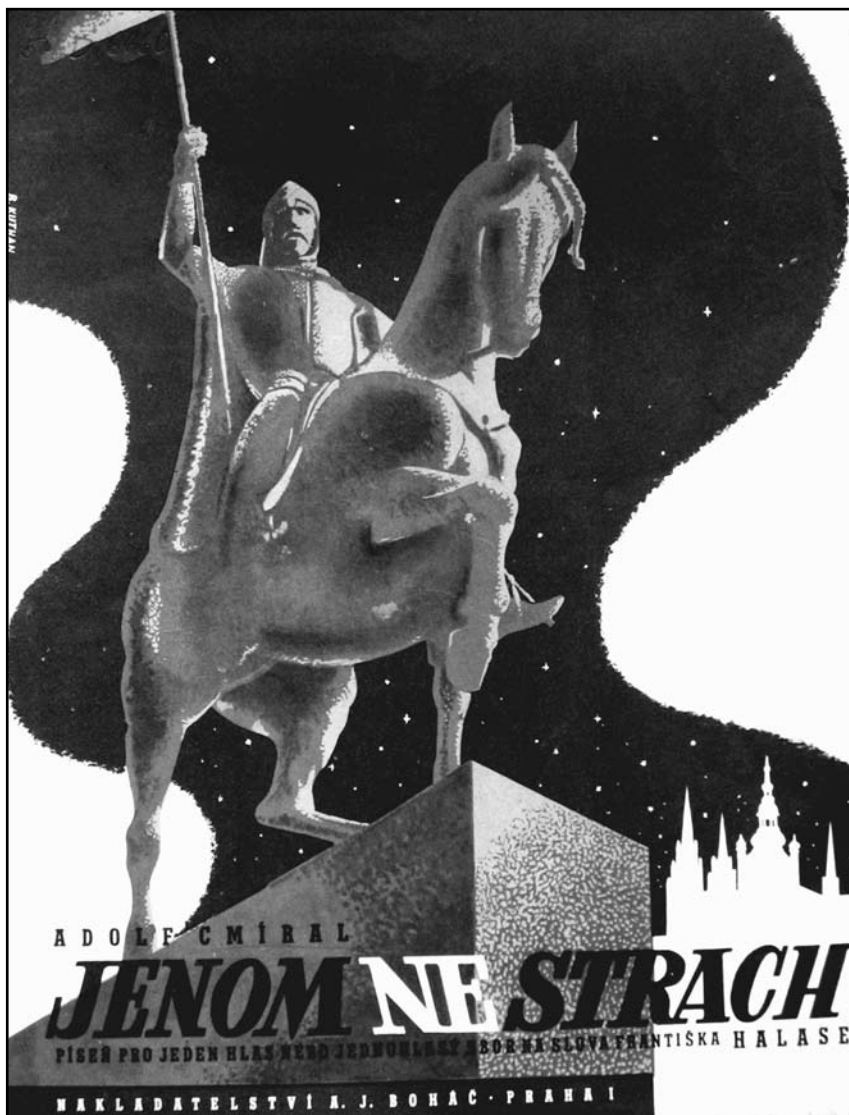

tujem svatého Václava, rytíře ctného, křesťana bohu milého... se objevuje pouze v Závorkově kancionálu! V nekatolických kancionálech sloužila melodie svatováclavského chorálu často jako melodie k novým textům, zmiňme takto utvoře-

své skladatelské tvorbě, např. vícehlásou úpravou svatováclavského chorálu v latině, svatováclavskou úctou přítomnou na jeho dvoře dokládají skladby A. Bertallioho, A. Draghiho a snad i G. F. Sancese²⁷. Ze skladatelů mimo dvůr jme-

ramma“ *Sub olea pacis et palma virtutis conspicua orbi regia Bohemiae corona* J. D. Zelenky. Vzniklo a staroměstskými jezuiti uvedeno bylo v roce 1723 v Praze k příležitosti české korunovace Karla VI. Tomu odpovídá i idea libreta užívající četné apely na svatováclavskou tradici české koruny, svatováclavskou krev Habsburků, závazky vůči českému království apod. Kromě melodramatu J. D. Zelenky a několika dílů A. Caldary existují dvě skupiny české tvorby. Na straně jedné víme o mších (např. J. L. V. Dukát, J. Poppe, J. K. K. Gayer, F. X. Bixi, J. F. Novák, V. G. Jacob, F. V. Habermann, I. Kayser, J. E. A. T. Koželuh) a menších liturgických formách (např. J. E. A. T. Koželuh, Fr. X. Bixi). Z motivů Habermannovy mše z roku 1747 čerpal i G. F. Händel ve své tvorbě (oratorium *Jefta*). Na druhé straně se dochovalo velké množství písní v kancionálech (českých i německých) a v kramářských a jarmarečních tiscích. V tomto repertoáru je patrna tradice prolínání mariánského a svatováclavského kultu, tento prvek je ostatně vlastní nejen tematice staroboleslavské (P. Maria Staroboleslavská, Palladium země české, Balbínova koncepce propojující legendu cyrilometodějskou, svatoludmilskou a svatováclavskou, nověji i nepomucenskou) i písním do poutního místa Maria Zell rovněž dle legendy spjatého se Sv. Václavem. Na hudebním poli došlo v 1. polovině 18. století k zajímavé, leč historicky nesprávné syntéze životů Sv. Václava a Václava II. Nalezneme ji v tzv. Vincislao-operách, kterých vzniklo několik desítek po celé Evropě. Slavný libretista Apostolo Zeno promítl do vlády Václava II. v Polsku i bratrovražedný vztah obou hlavních představitelů, což se vždy chápalo jako prvek svatováclavský. Jinou fází internacionalizace představují skladby vzniklé mimo české hranice, která byla spjata s patronátem Sv. Václava, např. v polském Krakově. Svatováclavský duch mnohokrát ovlivnil i české pobyty W. A. Mozarta. K neznámějším patří vzpomínka skladatele J. E. Doležálky, jak jako výpomoc na kůru v Golčově Jeníkově viděl Mozarta plakát, když naslouchal krásnému svatováclavskému chorálu.

Počátkem 19. století vznikají nové kontexty pro svatováclavské téma, což je patrné i z hudebních památek. Nový obraz Drahomíry a Boleslava z literatury přejímají např. Fr. Škroup a R. Šebor v operách *Drahomíra*. Zpočátku se obrozenecká reflexe husitství nedostává do konfliktu se svatováclavskou ideou (příkladem toho je legenda o Blaníku), později zájem o husitství výrazně převládne a zařazení husitského *Kdož jsou Boží bojovníci* a svatováclavského chorálu v Dvořákově předehře *Husitská* (1883) už vyvolalo značné polemiky. Do jaké míry pramenily z věcné stránky je vzhledem k nega-

Myslete na chorál malověrní, myslete na chorál... – zhudebněním Halasovy básně A. Cmilal oslavil konec německé okupace

ný text písně začínající slovy Pane věčný králi, ať tě tvůj lid chválí, rač vzhlednouti sebou hnouti, svým smilováním, Pane Bože náš.²⁶ Současné s písněmi v kancionálech narážíme i na starší vrstvu písní (často překladů z latiny) v ostatních liturgických knihách, např. v graduálech.

„Nejváclavštějším“ z Habsburků byl Leopold I., nejdéle panující český korunovaný král a jeden z nejmuzikálnějších členů rodu vůbec, který dal svému synovi narozenému 28. 9. 1669 k radosti české šlechty jméno Ferdinandus Wenzeslaus Josephus Michael Elzearius. Svatováclavsky se Leopold I. projevil i ve

nějme např. J. Š. Machaonského, H. I. von Biber, J. Ph. Rittlera, P. J. Vejvanovského, A. V. Michnu z Otradovic. Vesměs se jedná o duchovní skladby (mše, introity, moteta, oratoria). Z doby baroka pocházejí i různé parafráze svatováclavského chorálu, např. o uherském králi Ladislavovi, o Sv. Prokopu a Sv. Vojtěchu, svatováclavský prvek nacházíme také v písních reflektujících války s Turky. Habsburkům 18. století je svatováclavská symbolika již cizí. Výjimkou je „melod-

²⁷ Niubo, Marc: Leopold I. a hudba císařského dvora v Praze v letech 1679 – 1680. In: Fejtová, Olga – Ledvinka, Václav – Pešek, Jiří – Vlnas, Vít: Barokní Praha – Barokní Čechie 1620 – 1740. Praha 2004

²⁶ Písně chval božských (1542/46), Sign. Národní knihovna ČR, 65 E 2175

tivnímu vztahu Z. Nejedlého k tvorbě A. Dvořáka těžko určit. Úcta k sv. Václavu upadala v důsledku antiklerikálních ten-

Rytina Svatého Václava v knize *Lev český* (1710)

denci ve společnosti, znevažovala se údajným poddanstvím vůči Němcům a řadou jiných prameny nepodložených představ. Dosavadní svatováclavská inspirace reálného programu pro politiku všedního dne byla nahrazena romantickými sny. Tvorbu 1. poloviny 19. století reprezentují zejména svatováclavské písně v kancionálech a písňových sbírkách, oblast větších forem osamoceně zastupuje svatováclavská mše Roberta Führera z roku 1845. Patrně Vitáskova harmonizace chorálu ve sbírce *Zpěvy duchovní k varhanám* (1832-1838) nachází řadu následovníků, např. J. Krejčího, K. F. Pitsche, J. Foerster, J. L. Zvonaře. Revoluční rok 1848 je poutavě zachycen i v několika svatováclavských jarmarečních písních, autorskou tvorbu zastupuje např. člen druhé setniny sboru Svornost V. B. Michálek, který pro tuto organizaci složil *Svatováclavský pochod*. Svatováclavský chorál zazněl při velkých mších slavených na Koňském trhu, který se z podnětu K. H. Borovského při zahájení slovanského kongresu začal nazývat náměstím (Svato)Václavským, zpívaly ho národní gardy při návratu delegace z Vídně. Do souvislosti s rokem 1848 se obvykle dává parafráze chorálu s textem „vyžeň Němce, cizozemce“, máme však mnoho důvodů domnívat se, že její původ je starší. Z této doby máme doklady i o zpěvu německých svatováclavských písní, které mají i český ekvivalent.

Svatého Václava zmiňuje a chorál cituje kdysi velmi oblíbená píseň *Těšme se blahou nadějí* zvaná též *Husitská* či *Naděje se vyplní* – kolem roku 1825 ji složil J. T. Krov, nepřihlásil se však k ní a nebránil tomu, aby byla dlouho považována

za památku historického období. Bujará píseň je zakončena textem

Milujme se! Srovnajme se! Seberme se! Postavme se! A pak nedejme se! Amen, račť Bože dáti! Oroduj za nás, svatý Václave, ochraň české země!

přičemž poslední část zní do fragmentu chorálu. Tomuto vskutku kurióznímu případu zajistil v roce 1840 evropskou známost F. Liszt variacemi na tuto „husitskou“ píseň.

Tvorbu druhé poloviny 19. století a předválečných let reprezentuje celá řada svatováclavských mší (např. J. A. Starý, F. Z. Skuherský, J. C. Sychra, J. J. B. Cainer, A. Müller, E. Tregler, K. Douša), menších liturgických forem (např. J. N. Škroup, F. Gregora, V. E. Horák, J. Nešvera, B. Kašpar) a harmonizací chorálu (např. L. Kozel, K. Kovařovic, J. E. Zelinka, V. Veselý). Vznikající pěvecké sbory rády uváděly harmonizaci svatováclavského chorálu od K. Bendla, různá zhudebnění básně Svatý Václave J. V. Sládka (např. Jindřich Jindřich, J. B. Foerster, A. Círal). Nejvíce písní k Sv. Václavu nacházíme v tzv. Svatojánském kancionálu Vincence Bradáče (1863, 1864), zajímavé varhanní úpravy skrývá de facto každý doprovod k pozdějším významným kancionálům – na tomto místě zmíním aspoň úpravy L. Holaina.

Atmosféra válečných let vyvolala potřebu obrátit se prostřednictvím hudby ke sv. Václavu – v tomto směru je nejznámější *Meditace na svatováclavský chorál* J. Suka, z desítek dalších děl jmenujme alespoň *Českou rhapsodii* B. Martinů (kombinace husitského, svatováclavského a českobratrského chorálu) a operu *Karlštejn* V. Nováka.

Ačkoliv po roce 1918 vzniká výrazné napětí mezi novým republikánským zřízením a katolickou církví, v hudbě to na rozdíl od literatury příliš patrné není. Zmínme jen krátce, že O. Březina i J. Deml byli zklamanci, že se oficiální hymnou nestal svatováclavský chorál. Vznik samostatného státu, svatováclavské milénium (1929 – hlavní skladbou k tomuto milénium bylo oratorium *Svatý Václav* od J. B. Foerster, ohrožení samostatnosti republiky, okupace a osvobození – to jsou události, které podnítily mnoho desítek svatováclavských děl různé povahy. Necírkvně orientovaná tvorba, početně silící až v druhé polovině 30. let, je nejčastěji zastoupena sbory, písněmi, symfoniemi, fantasiemi, ale také hudbou k filmu *Svatý Václav* z roku 1930 (hudbu složil J. Křička, podíl O. Nedbala byl výrazně menší) a různým rozhlasovým inscenacím. Z mnoha autorů jmenujme O. Jeremiáše, O. Chlubnu, R. Kubína, J. Páleníčka, P. Bořkovec, R. Karla. Církvní tvorbě dominují jednoznačně mše (např. J. Vojáček, J. F. Hruška, A. Hradil, V. Říhovský, M. Krejčí, G. Roob, F. Suchý, A. Kramenič, S. Mach), menší liturgické

formy a sbory (A. Petzold, V. Říhovský, A. Janda, J. Vlach-Vrutický, V. J. Novotný, J. C. Sychra, A. Mottl, R. Haslinger, L. Šašina, J. Herle) a kantáty (např. J. C. Sychra, N. Kubát, S. Vrbík). Svatováclavský prvek se výrazně uplatnil v orelských písních R. Šetiny a J. Kvardy.

Během protektorátu byla svatováclavská idea zneužitá k tomu, aby se Češi – stejně jako prý sv. Václav v minulosti – stali realisty a dobrovolně se podřídili německému národu. Svatováclavským chorálem a tradicí vůbec rád argumentoval ve svých projevech proslulý ministr školství a osvěty a oblíbenec R. Heydricha Emanuel Moravec. Zpěv chorálu však pro většinu národa znamenal náhradu státní hymny a husitského chorálu. Přestože díky hlášané ideologii nemohly být považovány za něco protirežimního, většinu

Grafická úprava titulní strany časopisu Cyril využívala od roku 1933 až do zákazu časopisu faximile nejstaršího zápisu.

svatováclavských skladeb si autoři ponechali „v šuplíku“, premiérovane skladby se skrytým citátem svatováclavského chorálu dodávaly odvalu a naději. Na vznik opravdu angažované skladby z období protektorátu jsem nenarazil. Zcela zvláštní místo zaujímají svatováclavské skladby brněnského skladatele P. Haase, které složil v terezinském ghettu.

Osvobození přineslo uvedení svatováclavských skladeb vzniklých za války a novou tvorbu, zároveň však v podobě odsunu vytlačilo tradiční stáletou úctu českých Němců k zemskému patronu mimo hranice Československa. Na poli sběru německých svatováclavských písní je zatím aktivnější německá strana, ze sudetoněmeckých skladatelů se k Sv. Václavu obrátili například A. Wilscher, W. Hader, C. Mach.

S va-tý Václave, vévodo České země, kněže náš pros za ny
Boha, Svatého Ducha! Kyri-e lei-son! 2. Nebeskét jest dvorstvo
krásné blazě tomu, ktož tam pójde, v život věčný, oheň jasný,
Svatého Ducha, Kyri-e leison. 3. Pomoci tvé žá-dámy, smiluj se nad
námi, utěš smutné, odžeh vše zlé, svatý Václave! Kyri-e leison!
4. Mari-a, Matko žádúcie, tys královna všemohúcie, prosíš za ny,
za křesťany, svého Sy-na! Kriste leison. 5. Ty jsi dědic České země,
rač pomnieti na své plémě, nedajž zahynúti, nám i bu-dúcim,
svatý Václave! Kriste leison.

Svatováclavský chorál, jak se zpívá aktuálně při kapitulních nešporách v katedrále sv. Víta, Vojtěcha a Václava v Praze

Hodnotit četnost svatováclavských skladeb po roce 1948 a motivaci jejich skladatelů je těžké. Nemáme k dispozici ani zpracovaný materiál, ani autentické výpovědi skladatelů. K svatováclavské látce tíhnuli hlavně autoři, kteří éru socialistického realismu chtěli přežít v tzv. vnitřní emigraci. Sem spadají díla J. E. Zelinky, L. Vycpálka, J. Klusáka, T. Paříka, V. Kalabise. Socialistický realismus vstoupil do hudební tematiky svatováclavské prostřednictvím opery *Boleslav I.* Boleslava Vomáčky (1957). Uvolnění poměrů koncem šedesátých let motivovalo skladatele ke ztvárnění dříve tabuizovaných témat z české historie. Ze skladatelů jmenujme namátkou O. Máchu, J. Felda, V. Trojana, z oblasti církevní hudby např. S. Vrbíka či O.

A. Tichého. Jak mi osobně potvrdil A. S. Piňos (svatováclavský chorál cituje ve skladbě *České letokruhy*), do jistého vakua se dostala svatováclavská tvorba v období normalizace. Pozvolný návrat svatováclavské tematiky patřil k těm prvkům, které naznačovaly blížící se konec autoritativního režimu. Sv. Václav se začíná objevovat v tvorbě zakazovaných písničkářů, tradice přitahuje poměrně dost skladatelů z oblasti vážné hudby, z domácích skladatelů jmenujme např. P. Ebena, M. Slavického, J. Děda, J. Felda. V emigraci působili např. J. Weinberger, V. Nelhýbel, A. Tučapský, B. Janáček, K. Hron či J. Hutka. Dokladem svatováclavské úcty v kolonii českých vystěhovalců v USA jsou skladby J. Blahnika, který této tvorbě přeje i jako vydavatel!

„Svatováclavský chorál se rozrůstal o další sloky a v pohnutých chvílích české historie se zpívá dodnes. Minulá léta komunistické totality však jeho znalost omezila jen na úzký okruh věřících, takže při listopadových demonstracích roku 1989 na výzvu z balkónu Melantrichu, že se bude zpívat píseň Svatý Václave, reagovalo aktivně velmi málo lidí. Tito Čechové konce 20. století nezpívali proto, že by nechtěli, ale proto, že neuměli.“²⁸

Tento citát výstižně popisuje obecný stav hudební tradice svatováclavské v přelomovém roce 1989. Převratné události však dokázaly oživit svatováclavskou symboliku i v širším záběru, než jaký tvoří skladby skladatelů vážné hudby, kteří přímo reagovali na listopadové události (namátkou L. Matoušek, F. Emmert, F. Macek). Spektrum českého rocku obohatila dnes již neexistující skupina Dr. Max svou mystickou úpravou svatováclavského chorálu, o něco později se k listopadu vrátil rockový hudebník Petr Štěpánek²⁹. Z oblasti populární hudby zaujal Sv. Václav „večerníčkového“ skladatele P. Skoumala, k velmi zajímavým počínům patří svatováclavská tematika ve skladbách experimentalisty Vladimíra Hirsche. Na folkové scéně se několikrát objevily různé úpravy anglické koledy *Good King Wenceslas*, která vznikla v polovině 19. století v Anglii a odtud se rozšířila dále. Píseň se zpívá na nápěv staré jarní koledy *Tempus adest florum*. Text popisující dobré skutky knížete svatého Václava, jenž je však mylně označován za „krále“, má svou předlohu v básni Sanct Wenceslaw und Podiwin (Praha 1847) pražského spisovatele Aloise Václava Svobody-Návarovského, který tradici svatováclavskou obohatil i libretem pro operu *Drahomíra* F. Škroupa. Dřívější teze o středověkém původu a přenesení z Čech spolu se sňatkem dcery Karla IV. a anglického krále Richarda II. byly již bezpečně vyvráceny. Kromě zmíněných folkových verzí se tato koleda vrátila do země sv. Václava i jako součást Anglických koled Jana Hanuše pro dětský sbor a kvartet zobcových fléten.

Neutěšený stav česko-německých vztahů motivoval skladatele Václava Broma ke složení muzikálu *Svatý Václav*, druhý muzikál pochází z dílny Richarda Pachmanna. Ten, stejně jako např. M. Rataj, L. David či M. Franze, patří k nejmladší skladatelské generaci, což je pro budoucnost svatováclavské tematiky dobrým znamením. V uplynulých dvou dekadách vzniklo několik desítek „vážných“ děl (např. V. Svatoše, Z. Pololánika,

(pokračování na straně XII)

²⁸ Hošna, Jiří: Druhý život svatého Václava. Praha 1997, s. 5

²⁹ CD České rockové balady, Sony Music/Bonton 2000

Seznam vybraných skladeb se svatováclavskou tématikou

Skladby v uvedeném přehledu reprezentují jen malý vzorek z několika stovek hudebních děl, která mají různou vazbu k tématu Sv. Václav. Výběr neobsahuje četné harmonizace svatováclavského chorálu pro sbor či zpěv a varhany, mimo výběr zůstaly i drobnější liturgické skladby (Beatus vir, Gloria et honore, In virtute tua etc.), různé úpravy kancionálových písní apod. Záměrně chybí také díla, v nichž je však svatováclavský prvek zastoupen pouze episodicky buď v textu nebo jen s málo významnou tektonickou funkcí citátu svatováclavského chorálu. Všechny uvedené skladby jsou dochované a dohledatelné buď v katalogích knihoven, archivů, muzeí apod. nebo jsou přímo ve vlastnictví autorů.

Anonym: Náš milý svatý Václave (moteto z konce 15. století)
 Willaert, Adrian: Haud aliter pugnans (moteto, ca 1526)
 Anonym: Praeses miles Wenceslaus (moteto, 1577)
 Anonym: Hymnus de sancto Wenceslao (ca 1580)
 Leopold I.: Canzone (Hymnus) Sancte Wenceslae (ca 1679)
 Leopold I.: Offertorium Salve decus Bohemiae (ca 1679)
 Bertali, Antonio: Motetto de S. Wenceslao „Wenceslaum Sanctissimum ducem“ (před 1669)

Michna, Adam Václav z Otradovic: Missa scti. Wenceslai (ca 1670)
 Vejvanovský, Pavel Josef: Ave Martyr purpurate (moteto, 1672)
 Zelenka, Jan Dismas: Sub olea pacis et palma virtutis... (melo-dramma, 1723)
 Caldara, Antonio: Il Wenceslao (opera/oratorium, ca 1720)
 Caldara, Antonio: Missa Sancti Wenceslai

Brix, František Xaver (1732-1771): Salve dux Bohemiae (moteto)
 Habermann, František Václav: Missa scti. Wenceslai (1747)
 Škroup, František: Drahomíra (opera, 1848)
 Koželuh, Jan Evangelista Antonín Tomáš: Missa in h minor (ca 1789)
 Koželuh, Jan Evangelista Antonín Tomáš: Missa solenne in A la mi re con doppio Gloria (ca 1792)

Zvonař, Josef Leopold: Litanie ad offertorium (pro smíšený sbor a doprovod smyčcových a dechových nástrojů, 1864)
 Šebor, Karel Richard: Drahomíra (opera, 1867)
 Sychra, Josef Cyril: Mše ku cti Sv. Václava (1883)
 Dvořák, Antonín: Husitská (overtura, 1883)
 Skuherský, František Zdeněk: Missa in honorem scti. Wenceslai (1890)
 Klička, Josef: Koncertní fantasie na chorál Sv. Václave (pro varhany, 1895)
 Jindřich, Jindřich: Svatý Václave (mužský sbor na slova J. V. Sládka, 1902)
 Foerster, Josef Bohuslav: Svatý Václave (mužský sbor na slova J. V. Sládka, 1910)
 Tregler, Eduard: Missa in honorem sancti Wenceslai (ca 1897)
 Čmíral, Adolf: Svatý Václave (zhudebnění básně J. V. Sládka pro různá obsazení)
 Martinů, Bohuslav: Česká rhapsodie (kantáta, 1918)
 Suk, Josef: Meditace na Svatováclavský chorál (původně pro smyčcový kvartet, 1914)

Hruška, Jaromír František: Meditace na svatováclavský chorál (pro housle a varhany/klavír, ca 1925)
 Vojáček, Jindřich: Česká mše k svatému Václavu (1921)
 Říhovský, Vojtěch: Patronu české země! (pro smíšený sbor a varhany, 1924)
 Říhovský, Vojtěch: Česká mše svato-václavská (1928)
 Sychra, Josef Cyril: Svatováclavská kantáta (1929)
 Křička, Jaroslav – Nedbal, Karel: hudba k filmu Svatý Václav (1930)
 Foerster, Josef Bohuslav: Svatý Václav (oratorium, 1929)
 Mottl, Alois: Svatováclavský motiv (ženský sbor s klavírním doprovodem, 1929)

Kubát, Norbert: Svatý Václav (kantáta, 1929)
 Vrbík, Stanislav: Kantáta o sv. Václavu (1929)
 Suchý, František: Česká mše svatováclavská (1929)

Kramenič, Adolf: Missa in honorem Scti. Wenceslai (1937)
 Jeremiáš, Otakar: Fantasie na staročeský chorál (pův. pro nonet, později pro orchestr a varhany 1938)
 Čmíral, Adolf: Tři staročeské modlitby k Sv. Václavu (pro smíšený sbor, 1939)
 Bořkovec, Pavel: Nonet (1940)
 Doubrava, Jaroslav: 1. symfonie „chorální“ (1938-1940)
 Novák, Vítězslav: Svatováclavský triptych (pro varhany, 1941)
 Haas, Pavel: Symfonie (nedokončená, 1941)
 Foerster, Josef Bohuslav: Kantáta 1945 (1943-1945)

Vycpálek, Ladislav: Vzhůru srdce! (1950)
 Weinberger, Jaromír: Hymne an St. Wenzeslaus (1952)
 Vomáčka, Boleslav: Boleslav I. (1955)
 Tichý, Otto Albert: Kantáta (1970)
 Eben, Petr: 2 chorální fantasie (1972)
 Laburda, Jiří: Preludium a fuga pro varhany (1973)

Feld, Jindřich: Kosmova kronika česká (oratorium/kantáta, 1988)
 Eben, Petr: 2 invokace na píseň Sv. Václave (pro trombón a varhany, 1988)
 Nelhýbel, Václav: Prelude and Choral (pro trombón a varhany, 1988)
 Tučapský, Antonín: Svatý Václave (pro smíšený sbor a varhany, 1989)
 Matoušek, Lukáš: Fanfára 17. listopadu (1990, pro soubor dechových nástrojů)
 Hanuš, Jan: Svatý Václave (chorální fantasie, k miléniu kláštera v Břevnově)
 Janáček, Bedřich: Fantasie na český chorál Sv. Václave (pro varhany a žesťové kvinteto, 1999)
 Šimíček, Jan: Kostel svatého Václava vypráví (pro smyčcový orchestr, 2001)
 Rataj, Michal: Svatý vévodo naší beznaděje (pro komorní orchestr, 2001)
 Pololáník, Zdeněk: Hymnus k sv. Václavu (pro smíšený sbor a orchestr nebo varhany, 2001)
 Pachman, Richard: Legenda o sv. Václavu (muzikál, 2005)

Obrázek z titulní strany brněnských novin Svoboda (28. 9. 1938)

S. Jányše, Z. Lukáše, V. Proška, M. Jiráčkové, J. Hanuše, K. Bělohoubka, J. Laburdy, J. Šimíčka) – co z této nejmladší vrstvy bude životné, ukáže až čas. Motivace skladatelů dnes pramení buď z pohnutek duchovního charakteru, nebo souvisí s dlouhodobým procesem intelektualizace národních dějin.

Další výzkum svatováclavské hudební tradice má před sebou mnoho úkolů. Za nejdůležitější považuji revizi práce D. Orla, podchycení všech skladeb, výzkum památek vzniklých v zahraničí a odstranění nepřesností a ideologické zátěže, která nejvíce postihla hodnocení období husitství a vlády Habsburků, kterou dokumentuje následující citát, který jsem na předchozích stránkách snad dostatečně upřesnil: „*Habsburkové nebyli Čechům nakloněni, Leopold I. a Karel VI. se nenaúčili ani slovo česky a i když měli za nejbližší rádce a důvěrníky české šlechty, měli k českým zemím chladný, pohrdavý ba přezíravý vztah.*“³⁰

Závěrem si dovoluji zodpovědět na začátku položenou otázku – proč by neměla stát hudební tradice svatováclavská stranou naší pozornosti? Už jen proto, že to je

naše nejstarší hudební tradice zastoupená památkami všech století, zasahuje do oblastí církevní i světské, nesmazatelně se zapsala do vývoje česko-německých vztahů, co do počtu skladeb (avšak nikoliv co do stáří) se jí může rovnat jen hudební tradice husitská a snad i zájem o českou hymnu. Podrobnější zájem o hudební díla, jejich textové předlohy a jejich historický kontext – ať již jde o písně ke společnému zpěvu či skladby na literární texty – může v mnoha ohledech přispět k osvětlení a často i výlučnosti svatováclavské tradice v celoevropském kontextu. Vážená osoba zemského patrona – panovníka, který stojí u počátků víry i státnosti a až druhotně dnešní národní identity, garantuje jednotu víry, lidu, země a dynastie (později státu), v jehož zastoupení panovníci vládnou a jemuž se zodpovídají, nemá v žádné jiné evropské kultuře obdoby (snad jedině sv. Štěpán uherský v sousedním Maďarsku a sv. Olaf v Norsku). Věříme proto, že svatováclavská tradice, která v minulosti přežila už několik pokusů o vytlačení či politické zneužití, zůstane inspirací i pro budoucnost, a že výčet často prvořadých hudebních děl, které inspirovala, ještě zdaleka není – sub speciae aeternitatis – u konce.

³⁰ Sehnal, Jiří: *Pobělohorská doba* (1620 – 1740). In: *Hudba v českých dějinách*, Praha 1989, s. 163

SLOVO REDAKCE

Tato zvláštní svatováclavská hudební příloha je jedním z příspěvků Společnosti pro duchovní hudbu a společnosti Psalterium s.r.o. k Svatováclavskému roku, který pro pražskou arcidiecézi vyhlásil na letošní rok kardinál Miloslav Vlk.

Děkujeme rovněž Pavlu Svobodovi za námět a zprostředkování rukopisu a autorovi za ochotu při včasném dodání textu a mimořádnou vstřícnost k požadavkům redakce.

Časopis Psalterium (folia) vydává společnost Psalterium s.r.o. a Společnost pro duchovní hudbu, informace o něm a starší čísla ve formátu PDF je možno najít na adrese <http://zpravodaj.sdh.cz>

Uvítáme vaše náměty, pozvánky a informace o dění v oblasti duchovní hudby. Příspěvky (texty ve formátu doc nebo rtf, obrázky v jpg) zasílejte na adresu redakce kancelar@sdh.cz. Aktuálně můžete také diskutovat na blogu duchovní hudby <http://blog.sdh.cz>.

JiKu

Slovo autora

K hudební tradici svatováclavské mě přivedla analýza Sukovy Meditace na svatováclavský chorál, kterou jsme měli jako cvičení v předmětu „hudební formy“ na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity (má první VŠ). Tu skladbu považuji osobně za vůbec nejpodařenější zpracování chorálu, po všech stránkách. Přibližně osm let jsem sbíral (i k dalším staročeským písním) informace, notový materiál skladeb, procházel pozůstatosti, fond nahrávek Českého rozhlasu, zpovídal skladatele, prováděl výzkum v zahraničí atd., a teď v létě odevzdám disertaci (Universität Wien), která pokrývá období od počátků tradice až po rok 1848, protože ten revoluční rok je pro celou svatováclavskou úctu zlomový a také kvůli rozsahu – to po roce 1848 až do současnosti mám zpracované a použiji to později.

K tématu jsem připravil zatím tři větší konferenční příspěvky, které se v současnosti připravují k tisku.

Svatý vévodo naší beznaděje aneb o současné podobě hudební tradice svatováclavské ve světle změn jejího paradigmatu v 19. století

Mezinárodní vědecké sympozium „19. století v nás – mýty, symboly, instituce, vzory chování a myšlení, které nás přežily“. Praha 29. 5. – 1. 7. 2007.

Svatováclavské hudební památky 20. století jako dokumenty politických, kulturních, náboženských a nacionálních střetů

In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica. Studia Moravica VII Symposiana. Sborník k sym-

poziu Česká kultura a umění ve 20. století – Kontakty a konflikty kultur. 11., 12. 3. 2008, Olomouc.

Hudební tradice svatováclavské v kontextu české reformace.

VIIIth Symposium on the Bohemian Reformation and Religious Practice. Praha 17. – 20. 6. 2008

Pro další konferenční přípravu tématu k roku 1848 a k svatováclavské tematice v tvorbě J. B. Foerster.

Pro Český rozhlas Brno jsem připravil pořad Svatováclavská hudební tradice (vysíláno 23. 9. 2006).

V budoucnu bych rád rekonstruoval hudbu k velkoformátu Svatý Václav z roku 1930 a připravil ji k veřejnému provedení společně s tímto mým filmem.

K mým dalším tématům patří společná hudební kultura Čechů a Lužických Srbů v „dlouhém 19. století“ a pak hudební život českovídeňské menšiny, taktéž v tomto období.

